

РЕЛІГІЙНО-ЕСТЕТИЧНИЙ ДІАЛОГІЗМ І СИНКРЕТИЗМ В АРХІТЕКТУРІ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Розглядаються особливості барокової архітектури Придніпров'я; аналізується роль православ'я в культурно-мистецьких процесах, що відбувалися в Україні у XVII–XVIII ст. під впливом спільноєвропейських тенденцій епохи Бароко та феномена українського козацтва; досліджується вплив естетичних ідей на формування козацької архітектури; піддаються стильовому аналізу пам'ятки архітектури козацького бароко, завдяки яким можна стверджувати про її автентичність та самобутність. Автор доходить висновку, що унікальність архітектури українського козацтва полягає в одночасному накладанні культурно-історичних, стильових і народних традицій на художньо-естетичні тенденції, характерні для стилю бароко, що зумовило діалогізм естетики та релігії в архітектурній образності козацького часу в Україні.

Ключові слова: духовна культура, архітектура, українське козацтво, козацьке бароко, барокова протоестетика, православна релігія, релігійно-естетичний синкретизм.

Пищанская Виктория Николаевна, кандидат культурологии, докторант, Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств

Религиозно-эстетический диалогизм и синкретизм в архитектуре украинского казачества

Рассматриваются особенности барочной архитектуры Приднепровья; анализируется роль православия в культурных процессах, происходивших в Украине в XVII–XVIII вв. под влиянием общеевропейских тенденций эпохи Барокко и феномена украинского казачества; исследуется влияние эстетических идей на формирование казацкой архитектуры; подвергаются стилевому анализу памятники архитектуры казацкого барокко, благодаря которым можно утверждать о ее оригинальности и самобытности. Автор приходит к выводу, что уникальность архитектуры украинского казачества заключается в одновременном наложении культурно-исторических, стилевых и народных традиций на художественно-эстетические тенденции, характерные для стиля барокко, что обусловило диалогизм эстетики и религии в архитектурной образности казацких времен в Украине.

Ключевые слова: духовная культура, архитектура, украинское казачество, казацкое барокко, барочная протоестетика, православная религия, религиозно-эстетический синкретизм.

Pishchanska Victoria, Ph.D. in Cultural studies, doctoral-student, National academy of managerial staff of culture and arts

Religious and aesthetic dialogism and syncretism in architecture of ukrainian cossacks

The features of Baroque architecture of Prydniprovya are reviewed. The role of the Orthodox religion in cultural processes that occurred in Ukraine during the XVII – XVIII centuries, influenced by Baroque trends and phenomenon of Ukrainian cossacks is analyzed. The influence on the aesthetic ideas of the formation of cossack architecture is researched. The stylistic analysis of Cossack architecture monuments is made. It opens the possibility to confirm its authenticity, uniqueness and originality.

The author admits that the churches, cathedrals, temples of the XVII – XVIII centuries in Prydniprovya formed the original authentic style where closely intertwined the unique features of Ukrainian national culture with the baroque stylistic features. The fundamental factors in its formation were historical events and the phenomenon of Ukrainian cossacks. The cossack element and canons of martial fraternity led to the emergence of particular ethnic style – Cossack Baroque style. We can see its unique features in the special aesthetics, based on profound religiosity of Ukrainian Cossacks. The research of cossack art, including its spatial forms provide opportunities for understanding those peculiarities of Ukrainian culture that are the indicators of Ukrainian spiritual culture of the XVII – XVIII centuries. The author focuses on the ratio of religious and aesthetic factors and their interpenetration in the architecture of Ukrainian cossacks.

The author states that the internal integrity of the Cossack art and the role of the church as its highest display determine the unity of the struggle for the freedom and the faith that inspired the cossacks and dictated the need of ideal. A church in the culture of the Ukrainian cossacks is the aesthetic embodiment of ideal of people spiritual unity, the embodiment of all kinds of handicrafts. In the Cossack attire and appearance we see the national original combinations of aesthetics and ethics, goodness and beauty categories combinations. Among the Ukrainian churches of Cossack era is impossible to find two identical ones, each has its own character, caused by innate fascination of people by the beauty, by great potential strength, by invincible necessity to create, and the most important it is caused by the Cossacks aesthetic ideals and religious principles.

The combination of ethnic items in the Cossack Art with the stylistic features of Ukrainian Baroque is laid in the base of general principles of sacred building in Zaporizhzhya region and concerns the whole monuments, which gives them the certain characteristics. Undoubtedly, the artists of the XVII – XVIII centuries solved the problems of architectural creativity by using the Baroque basis and changing their architectural beliefs. The Cossack architects worked in the conditions of free creativity, they were not limited by prepared formulas and rules. In this regard, in the architecture of the Ukrainian Cossacks we mention the emergence of the new stylistic features, observe the formation of the new baroque aesthetics, based on the use of unusual means of space design, the formation of special architectural concepts and the implementation of the original architectural logic of volume and space shapes.

The author makes the conclusions that the unique architecture of the Ukrainian Cossacks is based on the simultaneous superposition of cultural and historical factors, stylistic and national traditions, with comprehensive penetration of aesthetic trends that are typical to the Baroque style. It stipulated the religious and aesthetic syncretism in the architectural art in the Cossack period.

Key words: spiritual culture, Ukrainian Cossacks, architecture, Cossack Baroque, the Orthodox religion, religious and aesthetic syncretism.

Україна – країна з давньою та вельми багатою сакральною культурою. Але найдавніші артефакти культового мистецтва далеких предків слов'ян переважно безслідно зникли, оскільки були виконані з досить недовговічного матеріалу – дерева. Натомість кам'яні баби – мистецький феномен скіфо-сарматських часів став частиною культурного ландшафту Придніпровських теренів. Він увійшов у народне світосприйняття української прадавньої культури як приклад дохристиянських вірувань, що неантагоністично переплелися в українській історії (включно по XIX століття) з християнською культурою. Мирне й діалогічне співіснування елементів "звіриного стилю" і християнських святинь вплинуло на формування релігійно-естетичного синкретизму культури козацької доби, що представлена у сакральному мистецтві своєрідною та самобутньою архітектурою степової України епохи вітчизняного Бароко. Традиції етнокультури, козацька стихія і канони войовничого братства зумовили появу особливого етнонаціонального стилю – козацького бароко, унікальність якого полягає в особливій естетиці "святовідношення" (В. Личковах) глибокої релігійності українського козацтва. Отже, виникає необхідність аналізу співвідношення релігійних та художньо-естетичних чинників бароко та їх взаємопроникнення в архітектурі українського козацтва. А дослідження козацького мистецтва, зокрема його просторових форм, уможлиблює розуміння тих особливостей культури України, які є показником української духовної культури XVII – XVIII століть в її автентичності, самобутності та неповторності.

Вивченню історії розвитку архітектури України, зокрема XVII – XVIII століть, присвячено багато праць українських вчених. Г. Логвин, Г. Лукомський, С. Таранушенко, М. Цапенко, В. Чепелик, П. Юрченко досить детально простежили розвиток архітектури України в історичній послідовності та під впливом відповідних соціокультурних умов. Авторами також розглянуті оригінальні рішення українських майстрів стосовно художнього синтезу архітектури, живопису, скульптури і декоративного мистецтва. Така спрямованість існуючих досліджень дає можливість простежити та встановити цілісну естетичну єдність барокових архітектурних прийомів і художніх форм. Крім того, у працях дослідників проаналізовано архітектурні прийоми народного будівництва, зроблено порівняльний аналіз стильових особливостей дерев'яної архітектури, опрацьовано проблеми впливу на українське бароко мистецьких традицій Польщі, Німеччини, Литви, Росії. Висвітлено мистецтвознавчу проблему часопросторового співвідношення форм і об'єктів в українській архітектурі.

Водночас більш фрагментарно, переважно в узагальнюючих дослідженнях, представлений розвиток архітектурного будівництва з відчутним наголосом на естетичних особливостях народної архітектури. Це праці В. Самойловича, В. Січинського, П. Юрченко. Специфіці національних архітектурних шкіл і стилів присвячені розвідки С. Безсонова, Ф. Ернеста. Розглядали питання індивідуальної самобутності стилів та місцевих особливостей української архітектури та культури в цілому Ю. Асєєв, В. Вечерський, Ю. Івашко, В. Тимофієнко, В. Ясієвич. Специфіковані наукові розвідки щодо питань розвитку саме козацького мистецтва, зокрема церковної архітектури Придніпров'я у її культурно-історичних аспектах, знаходимо у працях відомих краєзнавців минулого – Феодосія (Макаревського), Г. Розанова, Я. Новицького, В. Машукова, Д. Яворницького. Але їхні праці мають в основному предметно-специфікований характер і майже не торкаються проблем синкретизму і діалогізму релігійно-естетичних чинників в архітектурі козацького бароко.

Мета статті полягає у проведенні системного аналізу естетичних тенденцій культурних процесів козацької доби, що протікали на релігійних засадах та у силовому полі барокових традицій. У зв'язку з цим ставиться завдання розкриття сутності релігійно-естетичного синкретизму і діалогізму як важливих чинників стильового розвитку архітектури українського козацтва та визначення автентичності, самобутності й неповторності сакрального мистецтва на Придніпров'ї в контексті духовних взаємозв'язків релігійної та художньої культури.

Основи формування православного духу архітектурного мистецтва на Придніпровських теренах сягають глибокої Праукраїнської давнини, коли, за церковними джерелами, придніпровський християнський осередок був одним із найдавніших. За народними сказаннями, на скіфських землях проповідував Св. Апостол Андрій Первозваний, бували князь Володимир і княгиня Ольга. Свідченням цьому є не лише легендарні перекази та історичні джерела XIX століття, а й предмети церковної старовини – хрестики із рожевого шиферу, характерні для київської культури княжих часів [13, 15], що знаходили у дніпрових водах поблизу Монастирського острова. Назву останньому дав заснований, за легендою, Св. Апостолом Андрієм Первозваним християнський монастир, від якого не лишилося й руїн, але котрий вважають першим православним храмом Придніпров'я [1, 204].

Безсумнівно, визначальною ознакою культури України протягом століть є глибока релігійність, що закладено в етноментальності українства, до того ж у становленні та розвитку української християнської духовності ключову роль відіграла Церква. Православна релігія була основоположною і у фо-

рмуванні культури українського козацтва. Будучи щиро релігійними, православні козаки, втрутившись у хід історії релігійної свідомості на Україні, з перших десятиліть XVII століття брали активну участь у вирішенні проблем зіткнення східноєвропейського православ'я із західноєвропейським контрреформаційним католицизмом.

Українське козацтво в історії України залишило слід не лише як потужна військова, велика політична та значна суспільна сила, але й безкінечно цінним є його внесок у формування духовної культури XVII – XVIII століть. Адже козацтво, за словами науковців (А. Макаров), виявилось здатним утворити власне творче середовище й виступати на кону духовного життя народу як творець самобутніх художніх цінностей, як рятівник і охоронець православ'я. "Козацькі думи, козацькі пісні, козацькі танці, козацькі літописи, ікони та козацькі собори – все це не порожні слова. За ними величезний духовний досвід XVI – XVIII століть, значну частину якого пощастило втілити у своїй художній діяльності саме козацтву. Все це залишило в культурній свідомості українського народу найглибший слід, а краса козацького мистецтва породила легенди про золоте життя під булавою гетьманів, про козацьку країну тихих вод і світлих зір" [6, 187]. Підвалини запорозької духовності базувалися не на формальній святенницькій схоластиці, а на своєрідній естетичній парадигмі світосприйняття та "світовідношення як святовідношення" [3].

Досліджувати козацьку архітектуру необхідно у загальному процесі розвитку архітектурного мистецтва України XVII–XVIII століть. Осягнути особливості козацької архітектури в деталях можливо лише у разі визначення її стильових ознак, а головне – за умови усвідомлення її духовних джерел, що можна досягти через докладне дослідження наявних пам'яток та осягнення культурного середовища, звідки вона походить.

Барокова архітектура, в її сакральному варіанті, у загальних мистецьких процесах України XVII–XVIII століть посідала особливе місце. В. Александрович, досліджуючи архітектуру цього часу, зауважує, що світське будівництво не мало значного поширення на українських землях, внаслідок чого займало скромніше місце у мистецьких процесах. Натомість, найповніше є розробленою, як вважає вчений, "найцікавіша тема архітектури другої половини XVII – XVIII століть – храм, насамперед церква як найпоширеніший у численних часових та регіональних варіантах його зразок" [2, 839]. Та якщо у світському будівництві досліджуваного часу не було вироблено власної мистецької традиції, і майже до кінця XVIII століття тут повсюдно домінував загальноєвропейський зразок, то у церковному будівництві національна архітектурна школа проявила себе цілком оригінально [2].

Основною ознакою розвитку сакрального мистецтва на Україні у XVII – XVIII століттях є утвердження духовного начала в його релігійно-естетичного синкретизмі. Діалог релігійної та художньої культури виявився в усіх церковних мистецтвах: в архітектурі – у руху догори, тобто у вертикальній спрямованості архітектоники; в іконописі – у наближенні сакральних образів до "людини" та у глибокому людському психологічному відчутті; у музичному мистецтві – у багатоголосці церковного співу. Всюди відбувалася взаємодія релігійних і художньо-естетичних начал. З іншого боку, зважаючи на те, що розвиток архітектурного мистецтва в Україні був географічно неоднорідним, необхідно окреслювати і естетичні відмінності регіональних варіантів українського мистецького простору, їх автентичність та розбіжність. Зокрема, головним чинником, що вплинув на формування архітектурної самобутності на Придніпровських теренах Лівобережної України, була козацька стихія і виникнення козацької духовності.

Українському козацтву як новій соціальній статі в історії народу вдалося створити самобутнє мистецтво, виробивши свій власний мистецький стиль – "козацьке бароко", – який увібрав до себе особливі, притаманні тільки йому ознаки. Останні формувалися переважно під впливом традицій, звичаїв та обрядів українського народу, завдяки поєднанню їх з особливостями козацького культурного середовища, в якому він розвивався, та творчої адаптації основних барокових рис. Відтак, культурно-історичний вектор козацького бароко був спрямований на засвоєння основних ознак європейської культури з одночасною їх інтеграцією і синтезом на ґрунті глибинної етнокультурної традиції, що у стилістичному діалозі набуло характеру регіональної культури. Саме так розпочався духовний і стилістичний діалогізм українського бароко. Але, на жаль, як констатують останнім часом деякі вчені, українське Бароко, "цей другий після княжих часів "золотий вік" в історії української культури (як, до речі, й національний культурний процес загалом), надзвичайно слабо висвітлений (і це незважаючи на існування десятків назв друкованої продукції) у спеціальних наукових дослідженнях" [2, 6].

Українські архітектурні пам'ятки XVII–XVIII століть виявляють високий рівень творчості їх майстрів. Об'єктивні критерії для такої оцінки ми знаходимо в записках досвідчених в цьому іноземців, що подорожували по Україні у XVII столітті. Так, Павло Алепський, перетнувши влітку 1654 р. територію України з південного заходу на північний схід, у своєму "Описі подорожі антиохійського патріарха Макарія до Росії" з особливим захопленням описує українські церкви, називає їх величними, розлогими і чудовими, "ибо, когда мы вошли ..., наши умы были поражены изумлением" [9, 38]. Церковна архітектура вразила його своєю оригінальною красою. Особливо патріарх підкреслює висоту та величність споруд, зокрема висоту верхів з чисельними вікнами в них, крізь які світ заливає інтер'єр храму. Іноземець вишукує найзвучніші епітети, аби описати їх красу, впливову силу й духовну суть. "Нась привели в высокую величественную церковь съ железным куполом красивого зеленого цвѣта. Она очень об-

ширна, вся розписана и построена изъ дерева". Нижче, мандрівник, описуючи побачене ним, зазначає: "Этотъ городъ есть первый большой городъ въ землѣ козаковъ... Въ городѣ девять великолѣпныхъ церквей съ высокими куполами: во имя Воскресенія, Вознесенія, св. Троицы, Рождества Бгородицы, Успенія, св. Михаила, св. Николая, Воздвиженія Креста, а также въ честь св. Пасхи [9, 22]. Іноземець був вражений кількістю церков і храмів, їх красою та пишністю, які у переважній більшості були козацькими.

Дійсно, у козацькі часи на запорозьких просторах кількість церковних споруд була вражаючою. Причому, їх чисельність збільшувалася небаченими на той час темпами, чому сприяла релігійність козацтва. "Січ починали будувати з церкви, і не будували церви без школи і шпиталу" [9, 57]. Феодосій Макревський свідчить, що козаки – "народ набожный и глубоко-религиозный; при всей патриархальной простотѣ въ нравахъ и обычаяхъ и при всей видимо разгульной жизни своѣй, козаки искренно и глубоко вѣровали во всемогущаго и вездѣсущаго Господа Бога, сердечно преданы были святой вѣрѣ Христовой и православной церкви. Эти высокія и свята чутства, въ существѣ дѣла, были главною основою всей ихъ жизни и дѣятельности" [9, 55]. Декілька поколінь запорозьких фундаторів ставлять коштом козацької громади храми на Запорожжі, на які, як сказано у народній українській пісні, "першу частку здобичи давали".

Найбільший знавець українського козацтва Д. Яворницький згадує у XVII столітті чотири церкви на Придніпров'ї, а у XVIII – вже понад 70. За підрахунками вченого, у межах Запорожжя знаходилося 44 церкви, 13 каплиць, 2 скити і одна молитовна ікона. Вони були розташовані в 53 поселеннях. Історик зазначав, що храмів було ще більше, але у зв'язку з тим, що значна частина січового архіву не збереглася, остаточно кількість споруд ним не було визначено. Але вже названа кількість церковних споруд наочно доводить, що запорозьке Придніпров'я не було "Диким Полем". Вже така чисельність храмів передбачає й духовне та художньо-естетичне освоєння козацьких земель [8, 62].

Розвідки Д. Яворницького значною мірою базувалися на документальних матеріалах і результатах подорожей по Запорожжю. І хоча деякі сучасні дослідники у його творах відзначають велику кількість неточностей [12, 218], він і на сьогодні є видатним дослідником Придніпров'я, вченим, який зробив неоціненний внесок у дослідження історії запорозького козацтва, зокрема церковної архітектури Вольностей Війська Запорозького.

Д. Яворницький першим майже вичерпно розкрив особливості церковного ладу на Запорожжі, виділив щиру, без святенництва, запорозьку побожність, особливу роль Церкви й значення храму в унікальному козацькому устрої. Храм, як найповніший вияв внутрішньої цілісності української національної культури, без перебільшення відігравав ту ж роль у ній, що козаччина в історії українського народу, а Українська Церква в історії української духовності [8, 62].

Єдність боротьби за волю і віру, що одухотворювала запорозців і диктувала потребу в ідеалі, визначає внутрішню релігійно-естетичну цілісність запорозького мистецтва і роль храму як його найвищого вияву. Храм, як пише Л. Яценко, стає естетичним втіленням ідеалу духовного і релігійного єднання народу, букетом-вазоном всіх видів народної творчості. У вигляді та вбранні запорозького храму бачимо національно самобутне поєднання ідей етнетики і етнестетики, категорій добра та краси, ту ж естетизацію сакрального, що й в українській молитві "світе тихий Святої слави".

Релігійно-естетичний діалогізм виявився і в українській національній символіці, і в її колористично-оптимальному емоційному звучанні в храмових екстер'єрах та інтер'єрах. Дуже поетично, з милуванням, описує запорозький храм у своїй книзі "Світло українського бароко" А. Макаров: "Внутрішня напруга задуму проявляється у зовнішній експресії архітектурної пластики козачого собору. Він чимось нагадує живу й рухливу в кожному її вигині, кожному пружку хмару. Хмару, що опустилася на землю і ще не встигла застигнути, скам'яніти, відокремитись від повітря, що її породило. Собор ніби не має стін, бо те, що було в його давньоруського попередника стабільною, надійною, чітко окресленою в просторі стіною, в даному разі починає саме розчленовуватися, подрібнюватися, вигинатися під різними кутами. Храм ніби прагне розчинитися у просторі, а простір намагається проникнути у нього, злитися з ним. Величезна кількість виступаючих колонок, картушів, лиштви та декоративних прикрас теж беруть участь у цій метафізичній грі. Одні з них виступають вперед, інші, навпаки, занурюються в товщу стіни, утворюючи хвилеподібні лінії силуету споруди. Архітектура ніби розплескується у просторі, тане в ньому, втрачає чіткі контури мас" [6, 187]. Хоча згаданий автор стверджує, що "П'ятиверховий козацький собор – втілення народної мрії про небо на землі", то деякі інші дослідники мають іншу думку. Г. Логвин "вершиною українського дерев'яного будівництва" вважає хрещатий дев'ятибанный Троїцький собор, збудований геніальним народним майстром Якимом Погрібняком на замовлення запорозців у 1773–1778 роках. "Тут, – пише цей дослідник, – втілено... не тільки естетичні уподобання запорозького козацтва, а й традиції народної архітектури" [4, 448, 450]. Крім того, "щоб образ споруди вкарбувався у свідомості людини, він мусить бути неповторним і вражати виразним силуетом, розчленованим масами й пластичним декором" [11, 809], – зазначає Г. Логвин. Його теза цілковито стосується перлини козацької архітектури – Новомосковського Свято-Троїцького собору, споруда якого є найвищим інженерно-конструктивним й архітектурно-мистецьким досягненням України XVII – XVIII

століть, та який дослідник вважає заключним акордом розвитку дерев'яної архітектури. "На розлогих придніпровських степах височить велетенський масив, який видно за десятки кілометрів" [11, 811].

Л. Яценко констатує, що Придніпровський запорозький храм, описаний Г. Логвиним "з усіх зафіксованих Яворницьким на початок ХХ століття, дійшов до нас лише самотнім шедевром дерев'яного будівництва – Новомосковським Троїцьким собором, становив собою справжній букет різноманітних художніх традицій, діалогу архітектурних і пластичних стилістик. У його вбранні гармонійно поєднувалися візантійська одухотвореність малярства та пристрасне поривання барокової пластики й орнаментальне відпуння скіто-сарматського та кіпчанського Степу" [14, 6].

Сьогодні ми можемо ознайомитися з відомим народним переказом про побудову церкви, наведеною Г. Надхніним у 1877 році в книжечці "Память о Запорожье и о последних днях запорожской Сечи", в якій автор захоплено описує красу старого (до перебудови) Новомосковського собору [7]. Але, на жаль, дані наведені, як Г. Надхніним, так і Д. Яворницьким стосуються виключно зовнішнього виду пам'ятки.

Сучасний дослідник може лише спиратися на існуючі джерела та керуватися наявним матеріалом. Але можна з впевненістю сказати, що й сьогодні, на початку ХХІ століття, архітектурна споруда Новомосковського Троїцького собору викликає захоплення та затамовує подих сучасників, як колись, у далекому 1654 р., вражали іноземців своєю небаченою красою, масштабністю та несхожістю одна на одну інші побачені ними козацькі церкви.

С. Таранушенко у своїй праці "Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України", окрім Новомосковського Троїцького собору, наводить дані, опис, фото та малюнки ще 16 козацьких церков XVII–XVIII століть, побудованих на Катеринославщині. Мистецтвознавець розглядає стильові ознаки Самарського монастиря, Перещепинської, Кодацької та Петриківської церков, архітектурні споруди яких є менш масштабним, але збудованими за основними принципами козацького бароко.

Принципово важливим є те, і це довели дослідники (С. Таранущенко, Г. Логвин), що серед українських церков козацької доби не зустрінеш двох однакових, кожна має свій особистий образ, що зумовлено природженою зачарованістю народу красою, великою потенційною силою, непереможною потребою творити, а головне – діалогом і синкретизмом козацьких естетичних ідеалів та релігійно-конфесійних засад.

Незважаючи на все розмаїття архітектурних особливостей козацьких церков, художніх традицій запорозького храму, сакральне мистецтво поєднує їх без еkleктики "у єдиній образній системі – символічному образі єдності землі і неба" [14, 6], що можемо спостерігати на прикладі пам'яток XVII – XVIII століть та на чому й ґрунтується послідовна синкретизація естетичного та сакрального в козацькій архітектурі. Як вважає Л. Яценко, тоді, в останню добу існування Запорожжя, й відбувається остаточне оформлення Придніпров'я як художньо своєрідного регіону України, що позначається на квітчастому букеті його стильових ознак [14, 10].

Діалогічне поєднання етнонаціональних елементів у козацькому мистецтві зі стильовими особливостями українського бароко лежить в основі загальних принципів сакрального будівництва на Запорожжі та притаманне усім без винятку пам'яткам, що надає їм певних стилістичних ознак. Безсумнівно, митці XVII–XVIII століть проблеми архітектурної творчості вирішували на барокових засадах, змінюючи свої архітектурні переконання. Козацькі архітектори працювали в умовах вільної творчості, не були обтяженими готовими формулами та правилами. У зв'язку з цим в архітектурі українського козацтва спостерігаємо утворення нової барокової естетики, заснованої на застосуванні незвичних засобів оформлення простору, утворенні особливих архітектурних концепцій, запровадженні оригінальної архітектурної логіки обсягово-просторових форм, відзначаючи появу нових стильових ознак, через релігійно-естетичний діалог й синкретизм барокових й народно-традиційних форм, зокрема у дерев'яній архітектурі.

Отже, необхідно зазначити, що основоположну роль у формуванні мистецтва України XVII–XVIII століть взагалі та козацької барокової архітектури зокрема відіграла православна релігія, оскільки саме православ'я визначало релігійні засади української духовної культури того часу. Слід врахувати, що засвоєння європейських барокових ідей на основі етнонаціональної української культури та козацьких традицій, обумовило діалогічність та синкретизм архітектури українського козацтва, визначило особливості козацької культури, яку на Запорожжі формувало козацьке братство. Козацька архітектура не поступається оригінальністю, своєрідністю, гармонійністю та пишністю світовим зразкам та є взірцем унікально-самобутнього мистецтва, що увійшло у скарбницю як української так і світової культури. Будучи виразником нового художнього смаку, запорозьке козацтво виступало не лише в ролі основного багатого замовника а й було творцем самобутніх художніх цінностей, що склали феномен "козацького бароко". В архітектурі козацької України спостерігаємо одночасне накладання культурно-історичних, стильових і народних традицій, з усебічним проникненням естетичних тенденцій, характерних для стилю бароко, що обумовлювало діалогізм і синкретизм естетики та релігії в культурі українського козацтва.

Література

1. Асєєв Ю. С. Джерела : Мистецтво Київської Русі / Ю. С. Асєєв. – К. : Мистецтво, 1980. – 215 с.
2. Історія української культури : У 5 т. / НАН України; Гол.ред. Б. Є. Патон. – Т. 3 : Українська культура другої половини XVII – XVIII ст. / Відп.ред. В. А. Смолій. – К. : Наукова думка, 2003. – 1246 с.
3. Личковах В. А. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури / В. А. Личковах. – К. : Вид. ПАРАПАН, 2011. – 196 с.
4. Логвин Г. Н. По Україні : Стародавні мистецькі пам'ятки / Г. Н. Логвин. – К. : Мистецтво, 1968. – 463 с.
5. Макаревський Феодосій. Матеріали для историко-статистического описания Екатеринославской епархии : Церкви и приходы прошедшаго XVIII столетія / Феодосій Макаревський // [упор. В. Г. Долгополий]. – Дніпропетровськ : Дніпрокнига, 2000. – 1080 с.
6. Макаров А. М. Світло українського бароко / А. М. Макаров. – К. : Мистецтво, 1994. – 288 с.
7. Надхин Г. П. Память о Запорожье и о последних днях запорожской Сечи / Григорий Надхин. – М. : Общество истории и древностей российских при Московском университете, 1877. – 69 с.
8. Піщанська В. М. Засади духовної культури як базисні структурні складові формування мистецтва бароко на Придніпров'ї / В. М. Піщанська. Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : наук. журн. – К. : Міленіум, 2011. – № 4. – С. 59-63.
9. Путешествіє антиохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка описанное его сыномъ, архидіакономъ Павломъ Алепскимъ. Переводъ съ арабскаго Г. Муркоса. Выпускъ второй. (От Днѣстра до Москвы). – Москва. Университетская типографія. Страстной бульвар, 1897. – 202 с.
10. Таранушенко Н. А. Дерев'яна монументальна архітектура Лівобережної України / Н. А. Таранушенко. – Х. : Харківський приватний музей міської садиби, 2012. – 652 с. : іл.
11. Україна – козацька держава : наукове вид. / Упоряд. Недяк В. В. ; Наукові ред. Щербак В. О., Федорук О. К. – К. Вид. : "Емма", 2004. – 1216 с. : 5175 іл.
12. Харлан О. Архітектура дерев'яних церков Катеринославщини: до історіографії питання / Олександр Харлан // Краєзнавство. – 2009. – № 1–2. – С. 217-227.
13. Яворницький Д. І. Дніпрові пороги : Географічно-історичний нарис / Д. І. Яворницький. – Дніпропетровськ : Промінь, 1989. – 142 с.
14. Яценко Л. І. Українська ікона кінця XVII – початку XX століття у зібранні Дніпропетровського художнього музею : каталог / Л. І. Яценко. – Дніпропетровськ : ДАНА, 1997. – 48 с.

References

1. Asieiev Yu. S. Dzherela : Mystetstvo Kyivskoi Rusi / Yu. S. Asieiev. – K. : Mystetstvo, 1980. – 215 s.
2. Istoriia ukrainskoi kultury : U 5 t. / NAN Ukrainy; Hol.red. B. Ye. Paton. – T. 3 : Ukrainska kultura druhoi polovyny XVII – XVIII st. / Vidp.red. V. A. Smolii. – K. : Naukova dumka, 2003. – 1246 s.
3. Lychkovakh V. A. Filosofia etnokultury. Teoretyko-metodolohichni ta estetychni aspekty istorii ukrainskoi kultury / V. A. Lychkovakh. – K. : Vyd. PARAPAN, 2011. – 196 s.
4. Lohvyn H. N. Po Ukraini : Starodavni mystetski pamiatky / H. N. Lohvyn. – K. : Mystetstvo, 1968. – 463 s.
5. Makarevskiy Feodosii. Materialy dlia ystoryko-statystycheskoho opysaniia Ekaterynoslavskoi yeparkhii : Tserkvy u prykhody proshedshaha XVIII stolietia / Feodosii Makarevskiy // [upor. V. H. Dolhopolyi]. – Dnipropetrovsk : Dniproknyha, 2000. – 1080 s.
6. Makarov A. M. Svitlo ukrainskoho baroko / A. M. Makarov. – K. : Mystetstvo, 1994. – 288 s.
7. Nadkhin G. P. Pamiat' o Zaporozh'e i o poslednikh dniakh zaporozhskoi Sechi / Grigorii Nadkhin. – M. : Obshchestvo istorii i drevnostei rossiiskikh pri Moskovskom universitete, 1877. – 69 s.
8. Pishchanska V. M. Zasady dukhovnoi kultury yak bazysni strukturni skladovi formuvannia mystetstva baroko na Prydniprovi / V. M. Pishchanska // Visnyk Derzhavnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv : nauk. zhurnal. – K. : Milenium, 2011. – № 4. – S. 59-63.
9. Puteshestvie antiokhiiskaha patriarkha Makariia въ Rossiiu въ polovynѣ XVII vѣka opysannoe ego synomъ, arkhidiakonomъ Pavlomъ Alepskimъ. Perevodъ съ arabskaha H. Murkosa. Vypuskъ vtoroi. (Ot Dnѣstra do Moskvy). – Moskva. Unyversytetskaia typhrafyia. Strastnoi bulvar, 1897. – 202 s.
10. Taranushenko N. A. Derevianna monumentalna arkhitektura Livoberezhnoi Ukrainy / N. A. Taranushenko. – Kh. : Kharkivskiy pryvatnyi muzei miskoi sadyby, 2012. – 652 s. : il.
11. Ukraina – kozatska derzhava : naukove vyd. / Uporiad. Nediak V. V. ; Naukovi red.. Shcherbak V. O., Fedoruk O. K. – K. : Vyd. Emma, 2004. – 1216 s. : 5175 il.
12. Kharlan O. Arkhitektura dereviannykh tserkov Katerynoslavshchyny: do istoriohrafii pytannia / Oleksandr Kharlan // Kraieznavstvo. – 2009. – № 1–2. – S. 217-227.
13. Yavornytskyi D. I. Dniprovi porohy : Neohrafichno-istorychnyi narys / D. I. Yavornytskyi. – Dnipropetrovsk : Promin, 1989. – 142 s.
14. Yatsenko L. I. Ukrainska ikona kintsia XVII – pochatku XX stolittia u zibranni Dnipropetrovskoho khudozhnogo muzeiu : kataloh / L. I. Yatsenko. – Dnipropetrovsk : DANA, 1997. – 48 s.